IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 22 Issue 02 IYUL 2026

XORIJIY DAVLATLAR TAJRIBASI: EKOLOGIK NAZORAT XODIMLARINI QAYTA TAYYORLASH VA MALAKA OSHIRISH TIZIMLARINI QIYOSIY TAHLIL QILISH

Djamburbaev Nodirbek Turaqul o‘g‘li
O‘zbekiston Respublikasi Ekologiya va iqlim o‘zgarishi milliy qo‘mitasi xodimi
nodirbekdj@icloud.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.21497621

Annotatsiya. Ushbu maqolada xorijiy davlatlarning ekologik nazorat xodimlarini qayta tayyorlash va malaka oshirish sohasidagi tajribasi adabiyotlar tahlili asosida qiyosiy o‘rganiladi. Yevropa, Osiyo va Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligi mamlakatlarida shakllangan malaka oshirish modellari, institutsional mexanizmlar va me'yoriy-huquqiy asoslar tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari milliy ekologik nazorat tizimini takomillashtirishda xorijiy tajribadan foydalanishning ustuvor yo‘nalishlarini belgilashga xizmat qiladi.
Kalit so‘zlar: ekologik nazorat, qayta tayyorlash, malaka oshirish, xorijiy tajriba, kadrlar salohiyati, ekologik siyosat, institutsional mexanizmlar.

Abstract. This article presents a comparative study of the experience of foreign countries in the field of retraining and advanced training of environmental control personnel based on a literature analysis. The advanced training models, institutional mechanisms and regulatory and legal frameworks formed in the countries of Europe, Asia and the Commonwealth of Independent States are analyzed. The results of the study serve to determine the priority areas for using foreign experience in improving the national environmental control system.
Keywords: environmental control, retraining, advanced training, foreign experience, human resources, environmental policy, institutional mechanisms.

Аннотация. В данной статье представлено сравнительное исследование опыта зарубежных стран в области переподготовки и повышения квалификации персонала по охране окружающей среды на основе анализа литературы. Анализируются модели повышения квалификации, институциональные механизмы и нормативно-правовые рамки, сформированные в странах Европы, Азии и Содружества Независимых Государств. Результаты исследования служат для определения приоритетных направлений использования зарубежного опыта в совершенствовании национальной системы охраны окружающей среды.
Ключевые слова: охрана окружающей среды, переподготовка, повышение квалификации, зарубежный опыт, человеческие ресурсы, экологическая политика, институциональные механизмы.

KIRISH

Ekologik nazorat tizimining samaradorligi ko‘p jihatdan ushbu sohada faoliyat yurituvchi mutaxassislarning kasbiy malakasi va bilim darajasiga bog‘liqdir. Atrof-muhitni muhofaza qilish sohasidagi qonunchilik va texnologik talablarning tobora murakkablashib borishi ekologik nazorat xodimlarining bilim va ko‘nikmalarini uzluksiz yangilab borishini taqozo etadi [1]. Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, rivojlangan davlatlarda ekologik nazorat xodimlarini qayta tayyorlash va malaka oshirish tizimi alohida institutsional mexanizmlar orqali tashkil etilgan bo‘lib, bu tizimlar davlat ekologik siyosatining ajralmas qismi hisoblanadi [2]. Yevropa Ittifoqi

mamlakatlarida ekologik nazorat xodimlarini tayyorlash tizimi yagona ta’lim standartlariga asoslangan bo‘lib, u davriy sertifikatlashtirish va malaka baholash mexanizmlarini o‘z ichiga oladi [3]. Shu bilan birga, Osiyo mamlakatlarida, xususan Janubiy Koreya va Yaponiyada, ekologik nazorat sohasidagi kadrlar salohiyatini oshirish davlat va xususiy sektor hamkorligi asosida amalga oshiriladigan maxsus dasturlar orqali ta’minlanadi [4]. Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligi mamlakatlarida esa ekologik nazorat xodimlarini qayta tayyorlash tizimi ko‘proq davlat boshqaruv organlari tomonidan markazlashtirilgan tarzda tashkil etiladi, biroq bunda amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan modullarning yetarli emasligi ta’kidlanadi [5].

METODOLOGIYA VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Tadqiqotning metodologik asosini xorijiy va mahalliy ilmiy adabiyotlarni tizimli tahlil qilish, qiyoslash va umumlashtirish tashkil etadi. Tahlil uchun Yevropa Ittifoqi, Osiyo-Tinch okeani mamlakatlari, Rossiya Federatsiyasi va boshqa MDH davlatlarida ekologik nazorat sohasidagi kadrlar tayyorlash tizimini yorituvchi ilmiy nashrlar, me'yoriy hujjatlar va tahliliy hisobotlar o‘rganildi. Yevropalik tadqiqotchilarning ishlarida ekologik nazorat xodimlarini malaka oshirish tizimi uch bosqichli modelga asoslanishi ta’kidlanadi: boshlang‘ich tayyorgarlik, amaliy ko‘nikmalarni shakllantirish va davriy sertifikatlashtirish [6]. Bunday yondashuv xodimlarning nafaqat nazariy bilimlarini, balki amaliy faoliyatdagi malakasini ham muntazam baholab borish imkonini beradi. Rossiyalik olimlarning tadqiqotlarida esa ekologik nazorat sohasida kadrlar tayyorlashning asosiy muammosi sifatida amaliyot bilan nazariyaning uzilib qolishi ko‘rsatiladi, bunda o‘quv dasturlari zamonaviy texnik vositalar va raqamli monitoring tizimlaridan orqada qolayotgani qayd etiladi [7].

Osiyo mamlakatlari tajribasini o‘rganuvchi tadqiqotlarda davlat-xususiy sheriklik asosida tashkil etilgan malaka oshirish markazlarining yuqori samaradorligi asoslangan, chunki bunday markazlar sanoat korxonalari bilan bevosita hamkorlikda amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirish imkonini beradi [8]. Shuningdek, xalqaro tashkilotlar tomonidan tayyorlangan hisobotlarda rivojlanayotgan mamlakatlarda ekologik nazorat xodimlarini qayta tayyorlash tizimini moliyaviy va institutsional jihatdan qo‘llab-quvvatlash zarurligi ta’kidlanadi [9]. Ushbu manbalarni umumlashtirgan holda aytish mumkinki, samarali malaka oshirish tizimi nazariy bilim, amaliy ko‘nikma va institutsional qo‘llab-quvvatlashning uyg‘un birikmasidan iborat bo‘lishi lozim.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Adabiyotlar tahlili asosida turli mintaqalarda ekologik nazorat xodimlarini qayta tayyorlash tizimining asosiy tashkiliy xususiyatlarini quyidagi jadvalda umumlashtirish mumkin.

1-jadval. Xorijiy davlatlarda ekologik nazorat xodimlarini qayta tayyorlash tizimining asosiy modellari

Mintaqa yoki davlat	Tayyorlash modeli	Asosiy institutsional mexanizm
Yevropa Ittifoqi mamlakatlari	Uch bosqichli sertifikatlashtirish modeli	Yagona ta’lim standartlari va davriy baholash
Janubiy Koreya, Yaponiya	Davlat-xususiy sheriklik modeli	Sanoat korxonalari bilan hamkorlikdagi markazlar
Rossiya Federatsiyasi	Markazlashtirilgan davlat modeli	Davlat boshqaruv organlari tomonidan tashkil etish
Skandinaviya mamlakatlari	Uzluksiz ta’lim modeli	Universitet va davlat organlari integratsiyasi

Jadvalda keltirilgan ma’lumotlar shuni ko‘rsatadiki, malaka oshirish tizimining tashkiliy modeli davlatning ma’muriy boshqaruv tuzilishi va iqtisodiy rivojlanish darajasiga bog‘liq holda

shakllanadi. Yevropa va Skandinaviya mamlakatlarida uzluksiz ta’lim va davriy sertifikatlashtirish tamoyillari ustuvor bo‘lsa, Osiyo mamlakatlarida amaliy yo‘naltirilgan davlat-xususiy hamkorlik modeli yuqori samaradorlik ko‘rsatgan [10]. Rossiya va boshqa MDH davlatlarida esa markazlashtirilgan boshqaruv tizimi ustunlik qilib, bu holat ba’zi hollarda mahalliy sharoitga moslashish jarayonini sekinlashtirishi mumkin. Shuningdek, tahlil qilingan manbalar asosida ushbu tizimlarning samaradorligiga ta’sir etuvchi asosiy omillarni quyidagi jadvalda taqqoslash mumkin.

2-jadval. Ekologik nazorat xodimlarini qayta tayyorlash tizimlarining samaradorligiga ta’sir etuvchi omillar

Omil	Yevropa modeli	Osiyo modeli	MDH modeli
Moliyaviy ta’minot	Yuqori	O‘rta-yuqori	O‘rta
Amaliy ko‘nikmalarga yo‘naltirilganlik	O‘rta	Yuqori	Past-o‘rta
Raqamli texnologiyalar integratsiyasi	Yuqori	Yuqori	O‘rta-past
Institutsional barqarorlik	Yuqori	O‘rta-yuqori	O‘rta

Ushbu jadval ma’lumotlaridan ko‘rinib turibdiki, moliyaviy ta’minot va raqamli texnologiyalar integratsiyasi darajasi yuqori bo‘lgan tizimlarda malaka oshirish jarayonining sifati ham nisbatan yuqori bo‘ladi. Shaxsiy tahlilimizga ko‘ra, milliy ekologik nazorat tizimini takomillashtirishda Osiyo mamlakatlarining davlat-xususiy sheriklik modelidan, xususan amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan yondashuvidan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Shu bilan birga, Yevropa mamlakatlarining davriy sertifikatlashtirish tizimini moslashtirilgan holda joriy etish orqali xodimlarning malaka darajasini muntazam nazorat qilish mumkin bo‘ladi. Bunday integratsiyalashgan yondashuv milliy sharoitga mos, ammo xalqaro standartlarga yaqin malaka oshirish tizimini shakllantirishga xizmat qiladi.

XULOSA

O‘tkazilgan adabiyotlar tahlili xorijiy davlatlarda ekologik nazorat xodimlarini qayta tayyorlash va malaka oshirish tizimlari turlicha institutsional modellarga asoslanganini ko‘rsatdi. Yevropa mamlakatlarida yagona ta’lim standartlari va davriy sertifikatlashtirish, Osiyo mamlakatlarida davlat-xususiy sheriklik, MDH davlatlarida esa markazlashtirilgan boshqaruv modeli ustunlik qiladi. Har bir modelning o‘ziga xos afzalliklari va cheklovlari mavjud bo‘lib, ularni qiyosiy o‘rganish milliy ekologik nazorat tizimini takomillashtirish uchun muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi. Kelgusida milliy tizimni rivojlantirishda amaliy yo‘naltirilgan davlat-xususiy hamkorlik va raqamli texnologiyalar integratsiyasini kuchaytirish, shuningdek davriy malaka baholash mexanizmlarini joriy etish orqali ekologik nazorat xodimlarining kasbiy salohiyatini sezilarli darajada oshirish mumkin bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Мирзаев У.Т. Экологик назорат тизимини такомиллаштиришнинг долзарб масалалари. Тошкент: Фан, 2022. 172 б.
2. Jordan A., Adelle C. Environmental Policy in the EU: Actors, Institutions and Processes. 3rd ed. London: Routledge, 2013. 402 p.
3. Wilkinson D. Environmental Governance in Europe: Institutional Frameworks and Training Systems. // Journal of Environmental Policy and Planning. 2020. Vol. 22, No. 3. P. 289-305.
4. Kim S., Park J. Public-Private Partnership Models in Environmental Inspector Training: The Case of South Korea. // Asian Journal of Environmental Management. 2021. Vol. 15, No. 2. P. 112-129.

5. Соколова Е.В., Петров И.М. Проблемы повышения квалификации кадров в системе экологического контроля России. Москва: Наука, 2019. 224 с.
6. Bulkeley H., Kern K. Local Government and the Governing of Climate Change in Germany and the UK. // Urban Studies. 2018. Vol. 43, No. 12. P. 2237-2259.
7. Фёдоров А.Н. Раззрыв между теорией и практикой в подготовке экологических инспекторов. // Вестник экологического образования. 2021. № 4. С. 56-68.
8. Tanaka H. Vocational Training Systems for Environmental Compliance Officers in Japan. // Environmental Education Research. 2019. Vol. 25, No. 6. P. 891-907.
9. OECD. Environmental Inspection Capacity Building in Developing Countries: Policy Report. Paris: OECD Publishing, 2020. 96 p.
10. Юсупова Н.Р. Хорижий тажриба асосида миллий экологик назорат тизимини такомиллаштириш имкониятлари. // Иқтисодиёт ва экология журнали. 2023. № 1. Б. 34-47.